

İman, adalet, ibadet ve takva

İman, Kur'an-ı Kerimde ve Hadis-i Şeriflerde, inanılması hususunda, dinin olmazsa olmaz şartları olarak tespit edilen konulara kesinlikle inanmak demektir. Bunlar dinin temel unsurlarıdır. Bunlar da, bir Hadis-i Şerifte(Amentü) özetlendiği gibi, Allah'ın Varlığına/Birliğine, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Ahiret Gününe(öldükten sonra yeniden dirilişe) ve Kadere(Hayrın bütünüyle, Şerrin ise insan tarafından tercih edilip Allah tarafından yaratıldığına) inanmaktır. Bu temel inançlar tam kıvamında olmazsa, doğru bir din anlayışından söz edemeyiz.

Bilindiği gibi insanlar iman edip etmeme hususunda iki gruba ayrılırlar; mü'min ve kafir olmak üzere. Ancak bazen kalben kafir olduğu halde dil itibariyle mü'min görünenler olabilir ki, bunlara münafık denilmektedir. Gizli kafir olan münafıklar, açıktan kafir olanlara göre toplum huzurunun bozulmasında çok daha büyük tehlike arz etmektedirler. Ayrıca az da olsa kalben mü'min olduğu halde imanını gizleyen mü'minler de olabilmektedir. Bu durum istisnai bir durum olup, nihai olarak imanın açıklanması, istenilen bir durumdur.

İman, akli düşünceden yola çıkılarak ulaşılan hükmün (sonucun), kalben tasdiki olup, insan ruhiyatında meydana gelen bir kararlılıktır. Bu yönüyle iman, insanın iç dünyasında meydana gelen zihni bir hüküm olmakla birlikte, bu inançların dış dünyaya yansıyan bir takım tezahürleri vardır. Çünkü söz konusu hükümler, taşıdıkları emirler (müspet-menfi) nedeniyle, dış dünyayı etkileyecek fiil ve davranışları da tazammun etmektedir.

İmanın müspet menfi emirleri olan söz konusu davranışlar nelerdir? Bunların tespiti için Risale-i Nur'dan bir iktibas yapalım.

"...Allah'ın emirlerini yapmaktan ve nehiyelerinden sakınmaktan ibaret olan ibadet..."(1)

Bu tarife göre ibadet, "Allah'ın emirlerini yapmaktan ve nehiyelerinden sakınmaktan ibaret"tir. Buna göre, Allah'ın hem yapılmasını emrettiği ve hem de yapılmamasını emrettiği(nehyettiği) davranışların tümü ibadet olarak kabul edilmektedir.

O halde, Allah'ın emirlerinden doğan bir ibadet olgusu karşımıza çıkmaktadır.

Peki, Allah'ın emirleri hangi şartlarda yerine getirilebilir? Tabii ki, Allah'a imanla! Allah'a iman olmadan O'nun emirlerinin yerine getirilmesi söz konusu olabilir mi? Asla mümkün değildir. Dolayısıyla Allah'ın emirlerini yerine getirilmesiyle Allah'a iman arasında bir zorunluluk vardır. Allah'a imanınız varsa O'nun emirlerini yerine getirmeye çalışırsınız. Başka türlü olması mümkün değildir. Dolayısıyla Allah'a iman, O'nun emirlerinin yerine getirilmesinden öne geçmektedir. Yani önce Allah'a iman mes'elesi halledilmelidir ki, sıra ibadete gelsin.

Öte yandan, Allah'ın bir emri olması hasebiyle, imanın bizatihi kendisi de bir ibadettir. İman, akli düşünceden yola çıkılarak ulaşılan hükmün(sonucun) kalben tasdiki olduğu için imanın en önemli boyutu tefekkürü boyuttur ki bu, tefekkürü ibadet denilen, "Bir saat tefekkür, bir yıllık nafil ibadetten hayırlıdır." Hadis-i Şerifini açıklamaktadır. Nitekim Bediüzzaman Hazretleri "Kainatta en büyük hakikat imandır, imandan sonra namazdır." buyurmaktadır.

Buradan da anlaşılıyor ki, ibadetlerin kaynağı imandır. İman ile onun dış dünyadaki tezahürleri arasında doğrusal bir ilişki vardır. İnsan neye inanıyorsa dış dünyasına da onu yansıtmaktadır. O halde insan davranışlarındaki lokomotif konumundaki esas faktör iman olmaktadır.

Peki, Allah'a iman ile ibadetler arasındaki ilişki tek yönlü bir ilişki midir? İşte bunu da aşağıdaki iktibastan anlıyoruz.

"Akaidî ve imanî hükümleri kavi ve sabit kılmakla meleke hâline getiren, ancak ibadettir. Evet, Allah'ın emirlerini yapmaktan ve nehiyelerinden sakınmaktan ibaret olan ibadetle, vicdanî ve akli olan imanî hükümler terbiye ve takviye edilmezse, eserleri ve tesirleri zayıf kalır."(1)

Görüldüğü gibi bu paragrafta ibadetin iman üzerindeki etkisi üzerinde durulmakta ve ibadetin imanı güçlendirdiği ve sabit kıldığı ifade ediliyor. Dolayısıyla, iman-ibadet ilişkisi tek taraflı değil, birbirini besleyen, destekleyen çift taraflı bir ilişkidir.

Ancak, bu ilişkide ana kaynak, ana saik taraf hangisidir denilirse, bunun iman olacağında şüphe yoktur. Zira iman olmayınca, ibadetten bahsetmenin bir anlamı olamaz. Bir insanın Allah'a imanında sorun varsa, ibadetinin taklitten öteye geçmeyeceği aşikardır.

Öte yandan, iman ibadet ilişkisinde imanın ne kadar önemli olduğunu görmek için, dinin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerimde imana ve ibadete ne kadar yer verildiğine bakmak gerekecektir. İşte bunu da aşağıdaki iktibastan anlıyoruz.

"Kur'an'daki anasır-ı esasiye ve Kur'an'ın takip ettiği maksatlar tevhid, nübüvvet, haşir, adalet ile ibadet olmak üzere dördtür."(2)

Dikkat edilirse, buradaki, tevhid-nübüvvet-haşir unsurları imana müteallik olup, Kur'an'ın dördte üçüne tekabül etmektedir. Dördüncü unsur olan adalet ile ibadet ise, aşağıda açıklayacağımız gibi, ibadete müteallik olup, Kur'an'ın geri kalan dördte biridir.

Adalet-İbadet ilişkisi

Burada şu soru akla gelmektedir. Neden adalet ile ibadet birlikte tek unsur sayılmıştır? Çünkü ikisinin manası da birdir! Nasıl?

Bildiğimiz gibi meşhur manadaki adalet; her hak sahibine hakkının tam ve eksiksiz olarak verilmesidir. Kim neyi hak ediyorsa ona onu vermektir. Mükafatı hak edene mükafat, cezayı hak edene ceza. Birincisi müspet adalet, ikincisi menfi adalet!

Rabbimizin biz insanlara en büyük emirlerden biri de adaletli davranmaktır. Bu konu birçok ayetle sabittir. Yani adalet, Rabbimizin bir emridir.

İbadet ise, yukarıda tarif ettiğimiz gibi, "Allah'ın emirlerini yapmaktan ve nehiyelerinden sakınmaktan ibaret"tir.(1)

Allah'ın emirleri nelerdir? Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerime göre Rabbimizin en büyük emri İman ve onun türevi emirlerdir.

Nehiyleri nelerdir? Küfür ve dalalettir. Tağutları kabul etmek demek olan küfür, dalalet ve onların türevi olan emirlerdir.

O halde, Rabbimizin bir emri olması hasebiyle, adaletin yerine getirilmesi bizim için bir ibadet olmaktadır. Yani adalet, eşittir, ibadettir.

Peki, biz bu adalet ibadetini nasıl yapacağız? Hak nedir, hak sahipleri kimlerdir?

Hak, üzerinde söz ve fiil sahibi olunan gerçekliktir. Hak sahipleri ise, gerçeklik üzerinde söz ve fiil sahibi olan kişiler demektir.

Bu hak sahipliği unvanını kimler hak etmektedir? Bu manada hak ve dolayısıyla hak sahipliği, mutlak ve nisbi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Rabbimizin hak sahipliği mutlak olup, O'nun hakları hukukullah, mahlukatın hak sahipliği ise, nisbi olup, onların hakları hukuk-u ibadettir. Biz bu çalışmamızda hukukullahın yerine getirilmesine 'ibadet adaleti', hukuk-u ibadetin yerine getirilmesine ise, 'adalet ibadeti' diyeceğiz.

Görüldüğü gibi, adalet ve ibadet kavramları, etimolojik olarak aynı kökten gelmemiş olmakla birlikte, mana olarak aynı olup, birincisi, hukuk-u ibadetin verilmesi(yerine getirilmesi), ikincisi hukukullahın verilmesi(yerine getirilmesi) anlamına gelmektedir. Adalet hukuk-u ibadette özgülleşmekte, ibadet ise hukukullahta özgülleşmektedir.

İbadet Adaleti

Hukukullah, yani Allah'ın hukuku nedir? İbadettir. O'ndan başka ibadete layık kim vardır?

Bu ibadetin pratikteki karşılığı ise, başta namaz olmak üzere bildiğimiz ibadetlerdir.

Adalet İbadeti

Hukuk-u ibad, yani kulların hukuku nedir? Bunu belirlemek için önce bir alıntı yapalım.

“İnsan, bütün hayvanlardan mümtaz ve müstesna olarak, acip ve lâtif bir mizaçla yaratılmıştır. O mizaç yüzünden, insanda çeşit çeşit meyiller, arzular meydana gelmiştir. meselâ, insan en müntehap şeyleri ister, en güzel şeylere meyleder, ziyetli şeyleri arzu eder, insaniyete lâayık bir maişet ve bir şerefle yaşamak ister.

Şu meyillerin iktizası üzerine, yiyecek, giyecek ve sair hacetlerini istediği gibi, güzel bir şekilde tedarikinde çok sanatlara ihtiyacı vardır. O sanatlara vukufu olmadığından, ebna-i cinsiyle teşrik-i mesai etmeye mecbur olur ki; her birisi, semere-i sa'yiyle arkadaşına mübadele suretiyle yardımda bulunsun ve bu sayede ihtiyaçlarını tesviye edebilsinler. Fakat, insandaki kuvve-i şehevîye, kuvve-i gadabiye, kuvve-i akliye, Sâni tarafından tahdit edilmediğinden ve insanın cüz-i ihtiyârîsiyle terakkisini temin etmek için bu kuvvetler başıboş bırakıldığından, muamelâtta zulüm ve tecavüzler vukua gelir. Bu tecavüzleri önlemek için, cemaat-i insaniye, çalışmalarının semerelerini mübadele etmekte adaletle muhtaçtır. Lâkin her ferдин akli, adaleti idrakten âciz olduğundan, küllî bir akla ihtiyaç vardır ki, fertler o küllî akıldan istifade etsinler. Öyle küllî bir akıl da ancak kanun şeklinde olur. Öyle bir kanun, ancak şeriattir.”(3)

Yukarıdaki iktibastan anlaşılacağı üzere, insanlar arası ilişkilerde kesin olarak neyin adalet olduğuna ilişkin çıkarım yapmanın, en emin olarak ancak Yaraticı tarafından mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Evet, belki insanlar kendi aralarında konuşarak neyin adalet olduğuna ilişkin herhangi bir sonuca ulaşabilirler ama bunun kesinliği konusunda karara varmak ve ittifak etmek pek mümkün bulunmamaktadır. İnsanlık tarihi buna şahittir. İlk çağlardan beri, güçlü daima zayıfı ezmiş ve emirlerini dikte ettirmiştir. İnsanlık tarihi boyunca insanlık zaman zaman medeniyet vahalarında yaşamışsa da, bunlar hem doğru din sayesinde olmuş, hem de maalesef doğru din anlayışının zayıflamasıyla kısa sürmüştür.

Adalet ibadetinin kaynakları nelerdir? Başka bir deyimle, adalet ibadetini kaynaklarına göre sınıflandırabilir miyiz? Evet, adalet-zulüm halleri hangi durumlarda çıkıyorsa, sınıflar da otomatikman ortaya çıkacaktır. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere, insan ilişkilerinin kaynağı olarak, üç ilişki nedeni ve dolayısıyla kaynağı vardır. Bunlar, kuvve-i şehevîye, kuvve-i gadabiye ve kuvve-i akliyedir.

“Sırat-ı müstakim, şecaat, iffet, hikmetin mezcinden ve hülasasından hasıl olan adl ve adaletle işaretlidir. Şöyle ki:

Tagayyür, inkılap ve felaketlere maruz ve muhtaç şu insan bedeninde iskan edilen ruhun yaşayabilmesi için üç kuvvet ihdas edilmiştir. Bu kuvvetlerin, birincisi, menfaatleri celp ve cezb için kuvve-i şehevîye-i behîmiye, ikincisi, zararlı şeyleri def için kuvve-i sebîiye-i gadabîye, üçüncüsü, nef' ve zararı, iyi ve kötüyü birbirinden temyiz için kuvve-i akliye-i melekîyedir.

Lakin, insandaki bu kuvvetlere şeriatça bir had ve bir nihayet tayin edilmişse de, fitraten tayin edilmemiş olduğundan, bu kuvvetlerin herbirisi, tefrit, vasat, ifrat namıyla üç mertebeye ayrılırlar. Mesela, kuvve-i şehevîyenin tefrit mertebesi humuddur ki, ne helale ve ne de harama şehveti, iştihası yoktur. İfrat mertebesi fücurdur ki, namusları ve ırzları payımal etmek iştihasında olur. Vasat mertebesi ise iffettir ki, helaline şehveti var, harama yoktur.

İhtar :Kuvve-i şehevîyenin yemek, içmek, uyumak ve konuşmak gibi fûruatında da bu üç mertebeye mevcuttur.

Ve keza, kuvve-i gadabîyenin tefrit mertebesi, cebanettir ki korkulmayan şeylerden bile korkar. İfrat mertebesi tehevürdür ki, ne maddi ve ne manevi hiçbir şeyden korkmaz. Bütün istibdadlar, tahakkümler, zulümler bu mertebenin mahsulüdür. Vasat mertebesi ise şecaattir ki, hukuk-u diniye ve dünyevîyesi için canını feda eder, meşru olmayan şeylere karışmaz.

İhtar :Bu kuvve-i gadabîyenin fûruatında da şu üç mertebenin yeri vardır.

Ve keza, kuvve-i akliyenin tefrit mertebesi gabavettir ki, hiçbir şeyden haberi olmaz. İfrat mertebesi cerbezedir ki, hakkı batıl, batılı hak suretinde gösterecek kadar aldatıcı bir zekaya malik olur. Vasat mertebesi ise hikmettir ki, hakkı hak bilir, imtisal eder; batılı batıl bilir, içtinap eder. Kime de hikmet verilmişse, ona çok hayırlar verilmiştir.

İhtar :Bu kuvvetin şu üç mertebeye inkısamı gibi, fûruatı da o üç mertebeyi havidir. Mesela, halk-ı ef'al meselesinde Cebr mezhebi ifrattır ki, bütün bütün insanı mahrum eder. İtizal mezhebi de tefrittir ki, tesiri insana verir. Ehl-i Sünnet mezhebi vasattır. Çünkü bu mezhep, beyne-beynedir ki, o fiillerin bidayetini irade-i cüz'îyeye, nihayetini irade-i küllîyeye veriyor. Ve keza, itikadda da tatil ifrattır, teşbih tefrittir, tevhid vasattır.

Hülasa: Şu dokuz mertebenin altısı zulümdür, üçü adl ve adalettir. Sırat-ı müstakimden murad, şu üç mertebedir." (4)

"Vicdanın anasır-ı erbaası ve ruhun dört havassı olan irade, zihin, his, lâtife-i rabbaniye her birinin bir gayatü'l-gayatı vardır: • İradenin ibadetullahtır, • zihnin marifetullahtır, • Hissin muhabbetullahtır, • lâtifenin müşahedetullahtır. (Takva denilen) İbadet-i kâmile dördünü tazammun eder. Şeriat, şunların itidal ve muvazenetlerini muhafaza ve gayatü'l-gayatına sevk ettiği gibi, nefsin fitraten serbest bırakılmış olan kuva-i selâsesini ifrat ve tefritten kurtarıp hikmet, iffet, şecaati tazammun eden adalet noktasına sevk eder." (5)

İ'lem eyyühe'l-aziz! İmana ait bilgilerden sonra en lâzım ve en mühim a'mâl-i salihadır. Sâlih amel ise, maddî ve mânevî hukuk-u ibâda tecavüz etmemekle, hukukullahı da bihakkın ifa etmekten ibarettir. (6)

İbadet-Takva İlişkisi

" 'Lealleküm Tettekuun' (Umulur ki siz takva sahibi olursunuz): Lealle (Umulur ki) kelimesi, ümit ve recayı ifade ediyor. Fakat bu mana, hakikatiyle Cenab-ı Hak hakkında istimal edilemez. Binaenaleyh, ya mecazen istimal edilecektir veya muhataplara veyahut sâmi ve müşahitlere isnat edilecektir.

Mana-i mecazî ile Cenab-ı Hak hakkında isnat edilmesi şöyle tasvir edilir:

Nasıl ki bir insan, bir iş için bir adamı teçhiz ettiği zaman, o işin o adamdan yapılmasını ümit eder; keza, bilâ teşbih, Cenab-ı Hak insanlara kemal için bir istidat, teklif için bir kabiliyet ve bir ihtiyâr vermiştir. Bu itibarla, "Cenab-ı Hak, insanlardan o işlerin yapılmasını intizar etmektedir" denilebilir. Bu teşbih ve istiaredede, hilkat-i beşerdeki hikmetin takva olduğuna ve ibadetin de neticesi takva olduğuna ve takvanın da en büyük mertebeye olduğuna işaret vardır.

Reca manasının muhataplara atfedilmesi şöyle izah edilir:

Ey muhatap olan insanlar! Havf ve reca ortasında bulunmakla, takvayı reca ederek rabbinize ibadet ediniz. Bu itibarla, insan ibadetine itimat etmemelidir ve daima ibadetinin artmasına çalışmalıdır.

Reca manası, sâmive müşahitlere göre olursa, şöyle tevil edilecektir:

Ey müşahitler! Aslanın pençesini gören adam, o pençenin iktizası olan parçalamayı aslandan ümit ve reca ettiği gibi; siz de, insanları ibadet teşhizatıyla mücehhez olduklarını gördüğünüzden, onlardan takvayı reca ve intizar edebilirsiniz. Ve keza, ibadetin fitrî bir iktiza neticesi olduğuna işarettir.

Tettekuun: Takva, tabakat-ı mezkûrenin ibadetlerine terettüp ettiğinden, takvanın bütün kısımlarına, mertebelerine de şamildir. Meselâ, şirkten takva, kebairden, masivaullahtan kalbini hıfzetmekle takva, ikaptan içtinap etmekle takva, gazaptan tahaffuz etmekle takva.

Demek 'Tettekuun' kelimesi bu gibi mertebeleri tazammun eder.

Ve keza, ibadetin ancak ihlâsla ibadet olduğuna ve ibadetin mahzan vesile olmayıp maksud-i bizzat olduğuna ve ibadetin sevap ve ikap için yapılmaması lüzumuna işarettir." (7)

Sonuç olarak, insanın yaratılışının aksalgayâtı (zirve gayesi) ibadettir. Yani ibadet araç değil, amaçtır. İbadet yaparken de, Allah'tan korkunun (takvanın) ağır basması gerekmektedir.

Dipnotlar:

1-İşaratü'l-İ'caz Sayfa 227

2-İşaratü'l-İ'caz Sayfa 28

3-İşaratü'l-İ'caz Sayfa 227-228

4-İşaratü'l-İ'caz Sayfa 45-46

5-Eski Said Dönemi Eserleri(Şuaat-ı Marifetü'n-Nebi) Sayfa 543

6-Mesnevi-i Nuriye(Zeyl'ül Hubab) Sayfa 185

7-İşaratü'l-İ'caz Sayfa 251-253